

TALABALARNING INTELLEKTUAL FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Xamraliyeva Odinoxon Moxirdjon qizi

Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi magistranti

E-mail: Odinagaparova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22683734>

Qabul qilindi: 1-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 9-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 10-sentabr 2026-yil

Annotatsiya.

Mazkur tezisdagi oliy ta'lim jarayonida talabalarining intellektual faolligini rivojlantirishning samarali usullari yoritilgan. Talabalarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, qaror qabul qilish hamda o'z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, muammoli ta'lim, Design Thinking (dizayn fikrlash), interfaol metodlar, loyiha texnologiyasi, munozara va debat, keys-stadi hamda tadqiqotga asoslangan ta'limning talabalarining intellektual faolligini oshirishdagi imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar:

intellektual faollik, talaba, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, Design Thinking, muammoli ta'lim, loyiha metodi, tadqiqot faoliyati, interfaol ta'lim.

Kirish

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yondasha oladigan, muammolarni tahlil qilish va ularning maqbul yechimlarini topishga qodir bo'lgan mutaxassislarini tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy mehnat bozori mutaxassisdan nafaqat nazariy bilim, balki olingan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, yangicha fikrlash va murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini ham talab etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, oliy ta'lim jarayonida talabalarining intellektual faolligini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Intellektual faol talaba bilimlarni tayyor holda qabul qilish bilan cheklanib qolmaydi, balki ma'lumotlarni izlaydi, tahlil qiladi, taqqoslaydi, umumlashtiradi va o'z faoliyatida qo'llaydi.

Asosiy qism

Talabalarining intellektual faolligi ularning bilishga bo'lgan qiziqishi, mustaqil fikrlashi, yangi bilimlarni egallashga intilishi, muammolarni hal etishi va o'z faoliyatini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoji orqali namoyon bo'ladi. Shu sababli ta'lim jarayonini tashkil etishda talabaning faol ishtirokini ta'minlovchi zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish muhimdir.

An'anaviy ta'limda talaba ko'pincha tayyor bilimlarni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'lsa, zamonaviy ta'limda u bilimlarni mustaqil izlovchi, tahlil qiluvchi, baholovchi va yangi g'oyalarni ishlab chiquvchi subyekt sifatida qaraladi. Bunday yondashuv talabalarining intellektual salohiyatidan samarali foydalanish imkonini beradi.

Talabalarining intellektual faolligini rivojlantirishning samarali usullaridan biri **muammoli ta'lim** hisoblanadi. Muammoli ta'limda talabaga tayyor bilim yoki xulosa berilmaydi, balki muayyan muammoli vaziyat taqdim etiladi. Talaba mavjud bilimlariga tayangan holda muammoni anglaydi, sabab va oqibatlarini aniqlaydi, turli yechimlarni izlaydi va o'z xulosasini asoslaydi. Natijada tahliliy, mantiqiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Zamonaviy ta'lim yondashuvlaridan biri **Design Thinking (dizayn fikrlash)** metodidir. Ushbu metod talabalarning real muammolarni aniqlash va ularga ijodiy yechimlar ishlab chiqish faoliyatini tashkil etishga yo'naltiriladi. Design Thinking odatda muammoni chuqur anglash, muammoni aniq belgilash, g'oyalarni ishlab chiqish, yechimning dastlabki modelini yaratish va uni sinovdan o'tkazish kabi bosqichlarni qamrab oladi.

Mazkur metoddan foydalanish jarayonida talabalar faqat mavjud bilimlarni takrorlamaydilar, balki muammoni turli nuqtayi nazardan ko'rib chiqadilar, yangi g'oyalarni ilgari suradilar va ularni amaliy yechimga aylantirishga harakat qiladilar. Shu jihatdan Design Thinking talabalarning ijodiy, tanqidiy va tizimli fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun samarali vosita hisoblanadi.

Munozara va debatlar ham talabalarning intellektual faolligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday mashg'ulotlarda talaba muayyan masala bo'yicha o'z fikrini shakllantiradi, uni dalillar bilan asoslaydi va boshqa ishtirokchilarning fikrlariga munosabat bildiradi. Natijada fikrni aniq ifodalash, dalillarni tahlil qilish, turli qarashlarni taqqoslash va xulosa chiqarish ko'nikmalari shakllanadi.

Keys-stadi metodi orqali esa talabalar real yoki shartli amaliy vaziyatlarni tahlil qilishga jalb etiladi. Muayyan vaziyatning sabablarini aniqlash, mavjud muammoni baholash va maqbul yechimni ishlab chiqish talabaning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lashga yordam beradi. Ushbu metod ayniqsa kasbiy vaziyatlarni modellashtirishda samarali hisoblanadi.

Talabalarning intellektual faolligini rivojlantirishda **loyiha metodi** ham alohida o'rin tutadi. Loyiha faoliyati davomida talabalar muayyan mavzu yoki muammo ustida mustaqil yoki guruhda ishlaydilar. Ular axborot izlaydilar, ma'lumotlarni saralaydilar, tahlil qiladilar, amaliy yechim ishlab chiqadilar va yakuniy natijani taqdim etadilar. Bu jarayon mustaqil ta'lim, ijodkorlik, mas'uliyat, hamkorlik va tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, **tadqiqotga asoslangan ta'lim** talabalarning intellektual faolligini shakllantirishning muhim vositalaridan biridir. Bunda talaba muayyan ilmiy yoki amaliy muammoni mustaqil ravishda o'rganadi, ma'lumotlarni to'playdi, ularni tahlil qiladi, natijalarni umumlashtiradi va ilmiy xulosa chiqaradi. Tadqiqot faoliyati talabaning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirib, uning ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Bugungi raqamli ta'lim muhitida **raqamli texnologiyalarga asoslangan interaktiv ta'lim** ham talabalarning intellektual faolligini rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Elektron ta'lim resurslari, virtual ta'lim muhitlari, interaktiv topshiriqlar, raqamli taqdimotlar va onlayn hamkorlik vositalari orqali talabalar axborotni izlash, qayta ishlash, tahlil qilish va taqdim etish faoliyatiga jalb etiladi.

Bunda pedagogning roli ham muhim hisoblanadi. Pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki talabaning mustaqil fikrlashi, izlanishi va ijodiy faoliyatini tashkil etuvchi hamda yo'naltiruvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi lozim. Talabaga tayyor javob berishdan ko'ra, uni savol, muammo va amaliy topshiriqlar orqali mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirish intellektual faollikni rivojlantirishga ko'proq imkon beradi.

Talabalarning intellektual faolligini rivojlantirishda **individual ta'lim yondashuvi** ham muhim ahamiyatga ega. Chunki har bir talabaning qiziqishi, bilim darajasi, fikrlash tezligi va o'zlashtirish imkoniyatlari turlicha bo'lishi mumkin. Individual yondashuv orqali talabaning kuchli jihatlarini rivojlantirish, qiyinchiliklarini aniqlash va unga mos ta'limiy topshiriqlarni taklif etish mumkin.

Shuningdek, intellektual faollikni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida **refleksiyaga** alohida e'tibor qaratish zarur. Refleksiya orqali talaba o'zining qanday bilimga ega bo'lganini, qanday qiyinchiliklarga duch kelganini va kelgusida nimalarni yaxshilashi kerakligini anglaydi. Bu esa o'z-o'zini baholash va o'z faoliyatini boshqarish ko'nikmalarining shakllanishiga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, talabalarning intellektual faolligini rivojlantirish zamonaviy oliy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Talabaning intellektual faolligi uning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashi, muammolarni tahlil qilishi, bilimlarni amaliyotda qo'llashi hamda yangi bilimlarni mustaqil egallashi orqali namoyon bo'ladi.

Muammoli ta'lim, **Design Thinking**, munozara va debat, keys-stadi, loyiha metodi, tadqiqotga asoslangan ta'lim, raqamli va interaktiv ta'lim hamda refleksiya kabi zamonaviy yondashuvlardan

foydalanish talabalarning intellektual faolligini oshirish uchun samarali pedagogik imkoniyatlarni yaratadi.

Ayniqsa, Design Thinking metodining ta'lim jarayoniga joriy etilishi talabalarni real muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish, ijodiy yechimlar ishlab chiqish va amaliy natijalarni sinab ko'rishga undaydi. Bu esa talabalarda nafaqat bilim, balki muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy yondashish va o'z faoliyatini baholash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bois oliy ta'lim jarayonida talabalarning intellektual faolligini rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tizimli ravishda qo'llash, talabaning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash va uning ijodiy imkoniyatlarini namoyon etishi uchun qulay ta'lim muhitini yaratish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: учебник для студентов вузов. – М.: Академический проект, 2001. – 704 с.
2. Abdullaeva G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 256 b.
3. Baxtiyrov R. M. Talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari. // Inter Education & Global Study. – 2024. – № 3(2). – B. 133–141.
4. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – New York: Plenum, 1985.
5. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – Санкт-Петербург: Питер, 2000.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1977.
7. Maslow A. H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1970.
8. Ryan R. M., Deci E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. // American Psychologist. – 2000.
9. Sog'inov N. A., Qodirov U. D. Sog'lom bola shakllanishining ayrim ijtimoiy-psixologik jihatlar: uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2014. – 56 b.
10. Usmanova E. Z. O'quvchilarning mustaqil tafakkurini qanday shakllantirish mumkin? // Pedagogika va yosh psixologiya. – 2000. – № 1. – B. 27–32.
11. Выготский Л. С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика, 1991.
12. Xaydarov F. I., Xalilova N. I. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2009.
13. Yuldashev E. S. O'quvchilarning o'quv faoliyati uchun ijobiy barqaror motivatsiyasini shakllantirish. // KSPI Conference. – 2023. – Volume 4.